

Ajalookonverents „Tartu katoliku kirik 120. aasta lävel“

Tartu Katoliku Hariduskeskuses, 10.11.2018

Muljeid kaputsiinide misjonist Eestis 1930. aastatel. Dr Ingmar Kurg

Lühidalt:

Jesuiitide ja kaputsiinide misjoniga seoses 1930. aastate Eestis on oluline meeles pidada, milline misjoniparadigma oli tol ajal kehtiv. Lääne tsivilisatsioon ning kristlikud kirikud nende hulgas elasid täiel määral modernses ajastus. Seda ajastut iseloomustas ühiskonna huvigruppide vastandumine ja ideoloogiliste võitlusvaim, mis kristlikus misjonitöös väljendus sageli kirikute konfessionaalse vastandamisena kuni selleni, et tõendada ühe kiriku paremust teise ees. Erinevalt nüüdisaegsest misjoniparadigmast, mis toetub *missio Dei* ehk Jumala misjoni kontseptsioonile ning mis peab silmas misjoni eesmärgina Jumala riiki, mitte kirikut, oli modernismiaja misjoni sagedaseks käitumistavaks konversioonid ühest kristlikust kirikust teise kuni selleni, et võidi tunda uhkust edukalt läbiviidud proselüütuse üle. *Missio Dei* kontseptsioon seevastu mõistab vajadust kuulutada evangeeliumi üheskoos kõikide kirikutega kogu rahvale.

1930. aastateks oli kirikute oikumeeniline koostöö ning ühtsuse otsimine ülemaailmses mastaabis juba andnud esimesi vilju, kuid Eestis oli oikumeeniliste ideede edendamine jäänud tahaplaanile noore rahvusriigi ning rahvuskirikute organiseerimise faasis. Esmatähtsana näis konfessionikirikute reorganiseerimine sõjajärgsete kahjustuste järel. Kindlustati omaenese kiriku õpetust ja struktuure. Eestisse saadetud jesuiidid ja kaputsiinid astusid maale, kus 1934. aasta rahvaloenduse andmeteil oli üle 870 tuhande luterlase, üle 210 tuhande õigeuskliku, üle 10 tuhande evangeelsete vabakoguduste liikme ning ca 2000 katoliiklast. Katoliiklasteks olid peamiselt poolakad ja leedukad, ka mõni sakslastest pere; katoliiklastest arvust pool elas Tallinnas, kuid elav kontakt kirikuga oli vaid vähestel. Sakramentidest jäi suur osa katoliiklasi eemale, enamasti lubamatu või kehtetu abielu tõttu.

Jesuiidid jõudsid Eestisse aastal 1923 ja kaputsiinid aastal 1931, et pühendada hajutatud katoliiklaste otsimisele, et neid nn rahvamisjoni vormis uuesti evangeliseerida ja taastada nende jaoks õiguspärane kirikuosadus. Rahvamisjon e *Volksmission* on olnud jesuiitide ja kaputsiinide töömeetod alates nende ordude sünnist reformatsioonijärgsel ajal XVI sajandil. Rahvamisjoni vahetu eesmärk ei olnud ristimine ja uute koguduste rajamine, vaid kirikusisene tegevus: juba olemasolevate koguduseliikmete usu elu intensiivistamine. See tähendas otseses mõttes usklike tagasitoomist kiriku armulaua osadusse ning takistuste kõrvaldamist sakramentide vastuvõtmisel. Peamiseks meetodiks on kodukülastused, pihisakramendi võimaldamine, katoliiklaste lastele usuõpetuse andmine. Modernse aja rahvamisjon kujunes välja XIX sajandi urbaniseerumise ja sekulariseerumise tingimustes.

Kaputsiinide misjonitegevust Eestis on otstarbekas näha jesuiitide töö taustal. Seda mitmes mõttes. Esiteks, kaputsiinid järgnesid 8 aastat hiljem jesuiitide alustatud rahvamisjoni töömaile; teiseks, kui jesuiitidel oli Eestisse tulles ambitsioonikas, paavstiga kooskõlastatud strateegiline plaan valmistuda misjonitegevuseks Venemaal, siis kaputsiinid jäid sellest

eemale, kuid olid jõudumööda jesuiitidele abiks ühes või teises töölõigus (näiteks trükimasina hankimisega ning kaastööga katoliiklike ajakirjadele).

Esimeste kaputsiinide ringreisid Eestis kordasid peaaegu üks-ühele jesuiitide varasemaid käike. Kaks väljavõtet erinevatest aruannetest annavad aimu neist pühadest teekondadest:

Jesuiidipaater Felix Wiercinski aastast 1924: Alustasin Valgast, kus 30 000 elaniku hulgas leidsin 54 katoliiklast, peale lehestunud naiste ja meeste leidsin ainult kolm katoliiklikku perekonda, arvukalt segaabielusid. Valgast reisisin Petserisse. Leidsin kokku kakskümmend üks katoliiklast, kes peaaegu kõik segaabieludes elasid ning mõne pere lapsed olid saanud mittekatoliiklikku kasvatuse. Pärnust leidsin 21 katoliiklast, kasutasin ühe protestandi külalislahkust, kes andis meie käsutusse ilusa suure saali jumalateenistusteks. Tartus oli 140 katoliiklast. Pidasin iga päev 4 jutlust poola, saksa ja vene keeles. Narvas oli 120 hinge, puht katoliku perekondi ainult kaks – poola ja saksa rahvusest. Viie päeva jooksul pidasin 28 jutlust poole, vene ja saksa keeles ning õnnistasin 6 eeskirjadele mittevastavalt sõlmitud abielu.

Kaputsiinipreester Taddeus Kraus kirjutas oma ringkäigust 8 aastat hiljem: Olin ainuke kaputsiin, niisiis kutsus jesuiit isa Werling mind külastama kohti, kus elasid katoliiklased. Suundusin kõigepealt Valka, oma esimesse kogudusse. Valgast sõitsin Petserisse; vene kooli saali seati sisse altar, kus ma pidasin püha missa jutlusega. Sõitsin Edela-Eestisse Pärnu linna, mis asub mere ääres. Seal oli ühe saksa perekonna kodus sisse seatud kabel, mis oli nii suur, et sinna mahtus ligi 70 inimest. Pärnust sõitsin Viljandisse, kus ühe õpetajanna kodus, kes oli pärit poola-saksa segaperekonnast, pidasin vaikse missa. Pärast sõitsin tagasi Tartusse. Kohe pärast Narva saabumist külastasin koguduse juhatust ja peaaegu kõiki katoliiklasi. Need olid enamuses poolakad, kes olid juba ammu ajast Narvas elanud ja töötasid sealsetes vabrikutes. Olid ka mõned saksa ümberasujate pered veel Peeter Suure või Katariina aegadest ja kümnekond segaperet – eestlased, soomlased, leedukad, lätlased, poolakad ja venelased, kes rääkisid kas eesti või vene keelt.

Kaputsiinide 12 preestrit asusid teenima olemasolevates kogudustes, nõnda et mõne aja järel jaotati Eestimaa vaimulik teenindamine jesuiitide ja kaputsiinide vahel järgmiselt: Tallinn, Rakvere ja Pärnu jäi jesuiitidele; Tartu, Narva, Petseri ja Valga olid kaputsiinide piirkonnad. Selline jaotus on omajagu loogiline: pealinn Tallinn ja haritlaste meelispai Pärnu oli sobilikum jesuiitidele, et edendada kirikupoliitikat, kirjastada ning kasvatada eestimaalastest preestrid; kaputsiinidele sobis paremini Eesti maapiirkond. Narvas tegutsesid jesuiidi- ja kaputsiinipreester üheskoos, eriti seoses idariitusega liturgiatega pidamises, mis pidi olema üks etapp ortodoksides ja katoliiklastes nn uniooniplaanist. Omamoodi küsitavaks osutus Tartus teenimine. Tartu katoliiklastest ning ka mittekatoliiklastest üliõpilased ja haritlaskond igatsenuks intellektuaalsemat jutlust ja suhtlust ning seetõttu ehk jesuiite; ent kaputsiinid tegid, mida suutsid. Kaputsiinid, endilegi üllatusena, said Tartus hakkama lausa teatritükkidega.

Olgugi, et kaputsiinid evisid sedasama misjoniparadigmat, mida jesuiididki ja üldisemalt kõik tolle aja kristlikud misjonid, on näha mentaliteetide erinevused. Jesuiitide *mente et corde*

vaimsus suunas mõtlema sellele, kuidas tuua õigeusklikke katoliiklasteks (nn *Commission Pro Russia* plaani järgi) või kuidas paika panna protestante nende ekslikkuses (17 jesuiiti ühe miljoni eestlase vastu), et selle taustal esitada katoliikluse ülimuslikkust teiste kirikute ees. Kaputsiinid, mitte vähem eesmärgipärased, oleks justkui südameasjad asetanud mõistusest ettepoole – *corde et mente*. Kaputsiin Taddeus Kraus märkas asju, mis soodustas mõistmist ja eestlastega kontakti leidmist. Ta kirjutas aastal 1934 seoses preestrite saatmisega Eestisse: „Nimetusi 'misjon' või 'misjonär' ei kasutatud Vatikani dokumentides ega vaimulikkonda puudutavates dokumentides, et mitte ärritada protestantidest eestlasi, kes ei olnud ju ometi paganad. Samal põhjusel ei asutanud Püha Isa Eestisse Apostlikku Prefektuuri nagu paganlikesse maadesse, vaid Apostliku Administratuuri.“ Sageli väljendasid kaputsiinid oma tänumeelt eestlaste abivalmiduse suhtes ning said kogeda sedasama, mis õhkus neist endast: „Üldiselt suhtusid eestlased katoliiklastesse sõbralikult ja paljud neist, eriti intelligentsi hulgast, tunnistasid avalikult, et katoliku usk on Jumalalt endalt ja kõige õigem.“

Kaputsiinide töö lõppes ametlikult II maailmasõja eel ning nad kutsuti tagasi, ometi isa Taddeus Kraus jäi Eestisse ka pärast sõda, kuni aastal 1964 andis Tartu koguduse teenimise üle kaputsiinist isa Andreas Pawlovskisele.